

Avautuuko perhe?

Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden dynamiikka perhesidoksissa

Anna-Maija Castrén & Riitta Högbacka

Abstrakti

Vallitsevan ekskluusiivisen perhekäsityksen mukaan yhteen perheeseen mahtuu vain yksi äiti, yksi isä ja heidän lapsensa. Tällainen ulossulkeva ja perheen rajoja korostava näkemys sopii kuitenkin huonosti yhteen perhe-elämän moninaistumisen kanssa. Tarkastelemme artikkelissa jännitettä ydinperheen varaan rakentuvan ekskluusiivisen perhekäsityksen ja moninaisemmin suhteita ja rinnakkaisia perhe-asmia sisältävän inklusiivisemmän ymmärryksen välillä. Jäljitämme ekskluusiivisuutta ja inklusiivisuutta teoreettisesti sekä analysoimme niiden välistä jännitettä yhteiskunnallisessa ohjauksessa ja eleyissä perhesuhteissa. Havainnollistamme analyysia esimerkeillä tutkimuksista koskien erityisesti ero- ja adoptioperheitä, joissa kysymys kaksien vanhempien mahdollisuudesta on läsnä. Vaikka molempia perhetyppejä koskevassa keskustelussa on siirrytty kohti inklusiivisempaa perhekäsitystä, kehityskuluissa on myös ristiriitaisuutta. Ekskluusiivisen ymmärryksen sitkeys näkyy perheiden arjessa, jossa tasapainoillaan oman, autonomisen ja samalla muut ulkopuolelle sulkevan perheen ja rinnakaisten perheasemien mukanaan tuoman, rajoiltaan huokoisemman perheen välillä. Johtopäätöksemme on, että jännitteisyys ekskluusiivisuuden ja inklusiivisuuden välillä ei purkaudu, vaan saattaa tulevaisuudessa entisestään tihentyä, kun perheen rajoja määritellään uusilla, eri suuntiin vetävillä tavoilla.

ASIASANAT: Adoptio, eroaminen, perhe, perhekäsitykset, ekskluusiivisuus, inklusiivisuus, lisääntymisteknologia, lapsen etu.

Johdanto

Tarkastelemme tässä artikkelissa perhettä tärkeiden sosiaalisten sidosten muodostelmana, johon kohdistuu eri suuntiin vetäviä muutos-paineita. Ydinperheideaalin mukainen perhekäsitys on joutunut koetukselle perhe-elämän moninaistumisen takia, sillä yhä useamman perhe muodostuu muun kuin elinikäisessä he-

teroseksuaalisessa parisuhteessa elävän miehen ja naisen ja näiden biologisten lasten kokoonpanosta. Moninaisuus aiheutuu muun muassa korkeasta eronneisuudesta, uusien liittojen yleisyydestä, adoptiosta, luovutettujen sukusolujen kautta syntyneistä perheistä ja samaa sukupuolta olevien puolisoitten perhekokoonpanoista. Toisaalta esimerkiksi geneettisiä siteitä koskevan

tiedon ja teknologian kehittyminen on mahdollistanut ihmisten välisten yhteyksien määrittelyn tavoilla, jotka rajaavat perheen geneettisesti. Geeniteknologiaa voidaan käyttää eräänlaisena valheenpaljastustestinä esimerkiksi perheyhdistämisessä, kun halutaan tietoa siitä, ketkä ovat geneettisesti sukua toisilleen (Tapaninen 2012). On siis kyse samanaikaisista suuntauksista, joista toiset avaavat ja toiset taas rajaavat perhettä.

Tarkastelemme ristiriitaisten kehityssuuntien jännitteitä eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden käsitteiden avulla. Eksklusiivisuudella viittaamme ajatukseen perheestä ulossulkevana sosiaalisten sidosten muodostelmana, joka perustuu sidosten ja asemien rajattuun määrään. Perheeseen voi kuulua vain kaksi vanhempaa ja heidän lapsensa eikä ketään muita. Eksklusiivisuus on perinteisesti liittynyt heteroseksuaaliseen ydinperheeseen, mutta voi esiintyä siitä riippumattomastikin. Inklusiivisuudella tarkoitamme ajatusta rajoiltaan huokoisemmasta perheestä, joka mahdollistaa huomaansa useammanlaisia – myös rinnakkaisia – sidoksia ja perheasemia.

Eksklusiivista ja inklusiivista perhekäsitystä vahvistavat kehityskulut ovat vaihdelleet länsimaisen perheen historiassa. Ei ole kyse modernisaation aiheuttamasta yksioikoisesta siirtymästä, jossa toinen suuntaus näyttäytyisi perinteisenä ja toinen modernina tai jälkimodernina. Parempi kuvaus on nähdä tilanne yhtäältä eksklusiiviseen, toisaalta inklusiiviseen perhekäsitykseen johdattavien tendenssien vuorovaikutuksena. Nämä tendenssit muodostuvat erityyppisen tiedon merkityksen korostumisesta yhteiskunnassa (esimerkiksi psykologisen tiedon nousu 1900-luvun puolivälissä ja biogenetiikan kehitys vuosituhatlupulla), lainsäädännöstä, poliittisesta ohjauksesta ja niin edelleen. Kyse on siis perhettä ja sukulaisuutta koskevien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen virtausten vahvistumisesta ja hei-

kentymisestä erilaisten pyrkimysten ja toimenpiteiden seurauksena.

Tarkastelumme on lähtökohdiltaan käsitteellinen, mutta havainnollistamme eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden välisiä jännitteitä esimerkeillä, joita olemme poimineet omista ero- ja adoptio-perheitä koskevista tutkimuksista. Lisäksi käytämme muuta tutkimuskirjallisuutta, jossa on tarkasteltu myös lisääntymisteknologioiden avulla syntyneitä perheitä. Tällaiset tilanteet sisältävät jännitteitä, jotka liittyvät perheen rajojen määrittelyyn, perhesidosten rajalliseen määrään ja ymmärrykseen sukulaisuudesta. Jännitteisyys ilmenee tällaisissa perhetilanteissa elävien ihmisten arkikokemuksissa, mutta se näkyy myös yhteiskunnallisessa sääntelyssä. Lainsäädäntö ja sen muutokset koskien lapsen perhesuhteita vanhempien eron jälkeen, adoptiota ja lisääntymisteknologiaa ilmentävät valtiovallan moninaisia käsityksiä siitä, miten tai mihin suuntiin erilaisia perhesuhteisiin liittyviä tilanteita tulisi ohjata. Nämä käsitykset ovat kuitenkin monilta osin ristiriitaisia ja pitävät yllä jännitettä eksklusiivisten ja inklusiivisten piirteiden välillä. Jännite syntyy ymmärryksen ja käytäntöjen monenlaisista yhteentörmäyksistä.

Huomiomme kohdistuu erityisesti sukulaisuuden ydinsidoksena pidettyyn vanhemmuuteen, joka on esimerkki sitovaa yhteisyyttä sisältävästä sidoksesta ihmisten välillä. Koska vanhemmuus sidoksena saa merkityksensä osana yhteiskunnan perhettä koskevaa sosiaalista järjestystä, on siinä kysymys myös sosiaalisesta sidoksesta *par excellence*. (Ks. Ketokivi tässä numerossa.) Otamme lisäksi käyttöön Marilyn Strathernin (2005, 7–8) erottelun käsitteellis-loogisiin suhteisiin ja ihmisten välisiin elettyihin vuorovaikutussuhteisiin. Käsitteellinen suhde (tai side) syntyy eletyistä suhteista riippumattomasti. Sukulaisuudessa käsitteellinen side liittyy tiedon rooliin. Strathernin mukaan euroamerikkalaisessa kulttuuripiirissä sukulaisuus ymmärretään geneettisenä polveu-

tumisena. Oma paikka sukupolvien ketjussa määrittäytyi siis niiden siteiden kautta, joita henkilöillä on ketjun muihin jäseniin. Tästä syystä yllättävä tieto geneettisestä siteestä myös aiheuttaa sen, että henkilön koko identiteetti (tieto itsestä) tuntuu järkkyvän. Tieto geneettisen siteen olemassa olostaa luo automaattisesti sukulaissuhteen (käsitteellisessä mielessä), vaikka siihen ei sisältyisi varsinaisia sukulaissuhteita (aktiivisten ihmismuhteiden tai sidosten mielessä). (Strathern 2005, 69–70.) Eksklusiivisen ydinperheen kontekstissa vanhemmuus geneettisenä siteenä, vanhemmuus elettyinä sosiaalisena yhdessä asumisen ja hoivan suhteena (sidoksena) ja vanhemmuus laissa määritettyinä oikeuksina ja velvollisuuksina yhdistyvät. Sen sijaan tutkimusesimerkeissämme adoptio- ja eroperheissä ja luovutettujen sukusolujen avulla syntyneissä perheissä ne ovat eriytyneet.

Aloitamme kuvauksella eksklusiivisesta ydinperheideaalista. Sitä seuraa kaksi katsausta eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden vaihtelusta ero- ja adoptioerheiden yhteiskunnallisessa ohjauksessa. Esitämme sitten rakenteelliset kiteytykset niistä perhemuodoista, joita eksklusiivisuudesta ja inklusiivisuudesta syntyy. Tarkastelemme myös jännitteitä ihmisten eletyissä perhesuhteissa nojautuen toisaalla julkaistuihin tutkimuksiimme (ks. Castrén 2009; 2012; Högbäck 2009; 2011; 2013a; 2014). Tarkoituksemme on näyttää, miten perheen inklusiivisuutta eli avoimuutta lisäävät yllykkeet ovat voimistuneet yhteiskunnassa. Perhe yhteiskunnallisena instituutiona on monilta osin pyrkimässä kohti rajoitetaan huokoisempaa ja moninaisemmin erilaisia sosiaalisia sidoksia mukaan ottavaa olemusta. Mutta samaan aikaan ajatus perheestä lähtökohtaisen eksklusiivisena eli ulosulkevana yhteisönä ei näytä hellittävän otetaan. Loppuluvussa haemme eksklusiivisuuden hellittämättömyyteen selitystä Georg Simmelin näkemyksistä läheisyydestä, dyadisuuudesta ja ”kolmannesta” (ks. Simmel 1950): voisiko inklusiiviseen perhekäsitykseen liittyvät rinnakkaiset

sidokset ymmärtää potentiaalisesti ongelmallisina ”kolmansina”?

Eksklusiivisen ydinperheen ideaali

Länsimaisen perheen järjestyminen nimenomaan ydinperheeksi 1700- ja 1900-lukujen välisenä ajanjaksona kytkeytyi kotitalouden ja perhesuhteiden aseman muutoksiin poliittisen vallan ja yhteiskuntajärjestyksen asetelmissa (Helén 1997, 104–105). Suvunjatkaaminen yhteiskunnallistui ja perheestä tuli keskeinen taho, johon kohdistettiin ponnisteluja esimerkiksi kansalaisten terveyteen, yleiseen hygieniaan ja tartuntatauteihin liittyvissä kysymyksissä. Perhesiteiden kontrolli siirtyi kirkon moraalikurin piiristä maallistuneen ja politisoituneen valtiokoneiston säätelyn alle, ja ydinperheestä tuli ihmisen välittömin elämänpiiri, joka muovasi yksilön elämää, kykyjä ja asemaa. (Emt.; Donzelot 1979.) Ydinperhe yhteiskunnan perussoluna ja ”normaalin perheen” mallina vaikiintui suomalaisen yhteiskuntaan 1900-luvun kuluessa (Yesilova 2009). Siinä oli kaksi akselia, aviosuhde ja vanhemmuus, joista molemmista tuli yhteiskunnallisen kiinnostuksen ja ohjauksen kohteita. Aviosuhteen ja vanhemmuuden häiriöt paljastivat poikkeaman normaalista, sisäisesti tasapainoisesta ja eheästä perheyksiköstä, ja oikeuttivat asiantuntijoiden väliintulon. Oikeanlaisesta perheestä tuli yksilön hyvinvoinnin, terveyden ja kansalaisuuden välttämätön edellytys ja muut kuin aviosuhteen ja vanhemmuuden akseleista koostuvat perhekoonpanot näyttäytyivät lähtökohtaisen ongelmallisina. Käsite, jonka mukaan perheellä tarkoitetaan nimenomaan ydinperhettä, ”synnytetään” historiallisesti. (Emt., 36.)

Ydinperheideaalissa korostuvat eksklusiivisuus, heteroseksuaalisuus, geneettiset siteet ja moraalinen ulottuvuus. Eksklusiivisuus määrittää, että yhdessä perheessä voi olla vain yksi äiti ja yksi isä,

joiden vanhemmuus voi olla vain muotoa joko tai. Ei esimerkiksi ole mahdollista olla vain vähän äiti tai isä, vaan henkilö joko on äiti tai isä tai ei ole. Lisäksi ”uusi” äiti (vaikkapa adoptiossa) syrjäyttää automaattisesti ”entisen” äidin. (Young 1998, 506–507; myös Högbäck 2011.) Eksklusiivisuuden kuuluu myös oletus perheestä omana erillisenä ja autonomisena yksikkönään, jolla on ylin päätösvalta perhettä ja lapsia koskevissa asioissa. Juuri eksklusiivisuus onkin suojannut idealisoitua ydinperhettä ulkopuolisten sekaantumisilta ja häiriöiltä. (Young 1998, 510–511.)

Moraalisella ulottuvuudella viittaamme oletukseen perheessä vallitsevasta pyyteettömästä rakkaudesta ja huolenpidosta, joka erottaa sen talouden sfääristä (Dolgin 2000, 524). Läheiseksi kokeminen ja voimakkaat kiintymyksen tunteet liimaavat perheenjäsenet yhteen (esim. Beck & Beck-Gernsheim 1995; Yesilova 2009). Ydinperhe muodostuu nimenomaan heteroseksuaalisen parisuhteen pohjalta. Lapset ovat siten sukua molemmille vanhemmilleen. Lapsen ja vanhemman välistä sidettä pidetäänkin sukulaisuuden ytimeenä. Euroamerikkalaisissa käsityksissä korostuu sukulaisuus geneettisenä siteenä. (Strathern 1995, 348–352.) Kyseessä on kuitenkin ollut isyyden osalta oletettu geneettinen side. Ennen luotettavaa biogeneettiseen tietoon ja teknologiaan perustuvaa testaamista isyys voitiin vain olettaa. Eksklusiivinen perhekäsitys ei siten muodostunut aukottoman tiedon perusteella, vaan myös biologisia yhteyksiä koskevien oletusten ja kulttuuristen konventioiden pohjalta.

Tarkastelemme ensin ero- ja sitten adoptioperheitä koskevan sääntelyn kehkeytymistä 1900-luvun kuluessa. Ymmärrys lapsen juridisesta ja psykologis-sosiaalisesta asemasta ydinperheestä poikkeavissa perhemuodoissa on vaihdellut. Katsauksien tarkoituksena onkin havainnollistaa lapsen asemaa koskevan ymmärryksen taustalla vaikuttavien perheen eksklusiivisuutta korosta-

vien tai inklusiivisuuteen yllyttävien tendenssien vaihtelua.

Eron jälkeisten perhesuhteiden yhteiskunnallisen sääntelyn kehitys

Eroperheitä koskeva sääntely muuttui 1900-luvun kuluessa perheen eksklusiivisuutta korostavasta inklusiivisemmaksi. Tärkeää muutoksessa oli suhtautuminen avioeroon ja lapsen perhesiteisiin. Muutoksen aiheet näkyvät jo 1920-luvulla toteutetussa avioliittolainsäädännön uudistuksessa, jossa lapset huomioitiin aiemmasta poikkeavalla tavalla. Suhtautuminen avioeroon oli kielteinen, mutta tuomioistuimet veloitettiin antamaan määräys lapsen huollosta eron sattuessa ja molemmista vanhemmista tuli lähes tasavertaisia holhoojasta päätettäessä. Aiemmin vain isä oli huomioitu alaikäisen lapsen holhoojana, mutta nyt nainen alettiin nähdä luonnollisena kasvattajana ja lapsen eduksi tuli saada nimenomaan äidin antamaa hoivaa myös vanhempien eron jälkeen. (Kurki-Suonio 1999, 368–390; Mahkonen 1980; ks. myös Yesilova 2009.)

Pitkälle 1900-luvun viime vuosikymmeniin saakka avioero ymmärrettiin kuitenkin merkittäväksi sosiaalisesti ongelmaksi. Moderneissa, teollistuneissa yhteiskunnissa sukulaisuuden sidoksista eriytynyt ydinperhe nähtiin yksilön tärkeimpänä sosiaalisen, emotionaalisen ja materiaalisen turvan lähteenä, joten avioero oli uhka paitsi yksilöiden hyvinvoinnille, myös yhteiskunnan sosiaaliselle vakaudelle. Ero hajotti perheen, katkaisi siteet ihmisten väliltä ja jätti heidät oman onnensa nojaan. (Goode 1961, 483; ks. myös Burgess & Locke 1945, 426, 622–625.)

Myös suhtautuminen uudelleen avioitumiseen jäsenyi tätä kautta: uudelleen avioitumisessa synnyttiin uusi eksklusiivinen, ehyt perheyksikkö, joka tarjosi aikuisille ja lapsille heidän tarvitsemaansa suojaa ja turvaa. Jos 1900-luvun alussa uutta liittoa

pidettiin vielä moraalisesti kyseenalaisena (Théry 1986, 346), oli se vuosisadan puoliväliin tultaessa yhä enenevässä määrin merkki siitä, että ihminen oli emotionaalisesti sopeutunut eroon, päästänyt irti menneestä ja osoittanut kykenevänsä muodostamaan uudelleen eheän ja vakaan kodin lapsilleen (Goode 1961, 546–548; Théry 1986, 346–349). Rikkinäinen kotitasta yhdistettiin rikollisuuteen ja muuhun ongelmakäyttäytymiseen, ja kasvaakseen onnellisena lapsen ajateltiin tarvitsevan yhden kodin ja sinne kaksi vanhempaa, olivat nämä sitten biologisia tai ei. (Goode 1961, 548–550.) Purkautunut ydinperhe oli siis korvattava uudella perheyksiköllä mieluiten mahdollisimman pian.

Tällainen ns. *clean break* -mallin mukainen ero, jossa huoltajaksi jääneen vanhemman uudesta puolisoista tuli lapselle uusi äiti tai isä, alkoi muurentua 1960-luvulta lähtien, kun lapsen näkökulma avioeron oikeudellisessa sääntelyssä alkoi vahvistua (Pylkkänen 2012, 62). Samalla naisen etusijaa lapsen holhoojana alettiin arvostella ja isien kokea syrjintä eron jälkeisessä vanhemmuudessa puhutti. Suomalaisessa yhteiskunnassa oli virinnyt keskustelu sukupuolirooleista ja tasa-arvosta perheessä, ja ajatus eron jälkeisestä yhteishuoltajuudesta, jossa lapsen siteet poismuuttavaan vanhempaan säilyvät, vakiinnutti otettaan. (Jallinoja 1983; Kurki-Suonio 1999, 415–416.)

Yhteishuoltajuuden kannalta keskeisimmät uudistukset lainsäädäntöön tehtiin Suomessa, kuten monissa muissakin Euroopan maissa, 1980-luvulla. Lapsen edusta tuli eron jälkeisten perhesuhteiden sääntelyn keskeinen lähtökohta. Yhteishuollon vakiintumisen yhteydessä tapahtui merkittävä ajattelutavan muutos, siirtyminen korvautumisen logiikasta jatkuvuuden logiikkaan. (Kurki-Suonio 2000; Théry 1986; van Krieken 2005.) Korvautumista korostavassa näkökulmassa avioero nähtiin ydinperheen peruuttamattomana purkautumisena. Lapsen etu toteutui parhaalla mahdollisella tavalla, kun huoltajuuden saanut vanhempi pääsi mah-

dollisimman nopeasti uuteen liittoon ja vakaaseen perhetilanteeseen. Uusi perhe korvasi lapsen vanhan perheen. Näkemyksessä korostuivat funktionalistinen perhekäsitys ja vanhemmuuden roolien toiminnalliset puolet, jolloin huoltajavanhemman uuden puolison oli mahdollista korvata lapsen biologinen vanhempi. Sen sijaan jatkuvuutta korostavassa ajattelutavassa ero ei kokonaan hajota lapsen perhettä, vaikka sen seurauksena muodostuu kaksi kotitaloutta. Perheen hajoamisen sijaan ero ymmärretään perhesuhteiden uudelleen järjestelyksi, jossa alkuperäisen perheyksikön tilalle tulee bipolaarinen eli kaksinapainen perhe. Vanhemmuus ei jäsenny funktioidensa kautta, vaan se ymmärretään sinällään merkityksellisenä; lapsella on oikeus säilyttää molemmat vanhempansa ja rakastaa heitä. Lähivanhemman uusi puoliso ei korvaa biologista vanhempaa. (Théry 1986, 354–357.)

Siirtyminen perhesiteiden jatkuvuuden korostamiseen tarkoittaa inklusiivisuuden lisääntymistä eron jälkeisissä perheissä. Uuden eksklusiivisen perheen sijaan, jossa siis lähivanhemman uuden liiton kautta syntynyt uusi perhe korvasi hajonneen perheen ja uusi puoliso poismuuttaneen biologisen vanhemman, lapsen perhe järjestyy kahteen kotitalouteen, joissa voi olla muitakin uusia perheenjäseniä vanhemman uuden kumppanin lisäksi. Syyt inklusiivisemmän näkemyksen vahvistumiseen liittyvät psykotieteellisen ajattelun yleistymiseen ja siihen, että biologisten perhesuhteiden merkitystä on alettu korostaa lapsen identiteetin ja persoonallisuuden kehityksen kannalta (esim. Howell 2006a; Kurki-Suonio 1999). Asia on nähty kysymyksenä lapsen oikeuksista aikuisten oikeuksien rinnalla. Vastaava painopisteen muutos näkyy adoption oikeudellisessa sääntelyssä.

Adoptioerheiden sääntelyn kehitys

Myös adoptiolainsäädännössä ja -käytännöissä eksklusiivisuutta ja inklusiivisuutta on eri aikoina pai-

notettu eri tavoin. Ennen ensimmäistä adoptioliakia vuodelta 1925 lasten adoptiota nykymuotoisena eksklusiivisena perheenperustamisena ei esiintynyt (Pylkkänen 1995, 129–130). Lasten varttuminen muiden kuin omien vanhempiensa kanssa oli kuitenkin tavallista. Euroopassa vielä 1800-luvulla perhe ei useinkaan itse huolehtinut kaikkien lastensa hoitamisesta, vaan epävirallinen sijaishoito sukulaisperheissä oli yleistä ja käytäntö jatkui aina toiseen maailmansotaan asti (Gillis 1996, 154). Suomessakin köyhiä lapsia sijoitettiin sijaiskoteihin kasvattilapsiksi, mutta lapsen ja sijaisvanhempien välille ei luotu laillisia siteitä; lapset olivat työvoimaa. Läpi koko 1800-luvun lastensuojelun pääasiallinen keino oli sijoitus yksityisiin sijaisperheisiin, ei laitoksiin eikä adoptioon. (Pylkkänen 1995, 138.)

1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä alettiin korostaa ”kunnollisia” perhesuhteita sijaisvanhemmuuden ja laitoshoidon sijaan. Myös oikeudellisessa ajattelussa vakiintui käsitys yhdestä oikeasta elämäntavasta, joka oli ydinperhe. Nyt haluttiin muodostaa lapsi–vanhempi-suhde, joka olisi niin lähellä ”luonnollista” kuin mahdollista. Samalla haluttiin ratkaista ”aviottomien lasten” ongelma. (Pylkkänen 1995, 139–140.) Vuoden 1925 adoptioliassa Suomessa ja samoihin aikoihin useissa muissa maissa otettiin kuitenkin käyttöön inklusiivinen, ns. heikko adoptio, jossa lapsen aiempia siteitä ei täysin katkaistu. Sen mukaan esimerkiksi perintö ei siirtynyt adoptiovanhemmilta adoptiolapselle. Adoptio oli myös mahdollista peruuttaa, jos lapsi osoittautui ”epäsopivaksi”. (Parviainen 2003, 19–20; Pylkkänen 1995, 139–140.) Myöskään lasten kansainvälisten siirtojen varhaisissa muodoissa ei aiempia siteitä katkaistu kokonaan, vaan ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisinä aikoina sotaorpoja ja hätää kärsiviä lapsia siirrettiin sijaisperheisiin (mm. Espanjasta ja Saksasta Englantiin, moniin Euroopan maihin ja Yhdysvaltoihin). Oletuksena oli, että yhteydenpito lapsen biologiseen perheeseen jatkuisi. Suomesta lähetettiin lähes 70 000 lasta sotaa pakoon ruotsalaisperheisiin. (Briggs & Marre 2009, 2–4.)

Suomessa eksklusiivinen, kaikki lapsen aiemmat siteet katkaiseva, ns. vahva adoptio astui voimaan vasta vuonna 1985, jolloin sitä sovellettiin takautuvasti vuoden 1980 adoptioista alkaen. Eksklusiivisuus perusteltiin lapsen edulla, joka tällöin ilmaantui lakiin ensimmäistä kertaa. (Parviainen 2003, 68.) Tässä *clean break* -mallissa, josta ero-perheiden osalta samaan aikaan luovuttiin kokonaan, adoptiovanhemmista tuli lapsen ainoat vanhemmat. Adoptioperheestä tehtiin ”ikään kuin” biogeneettinen perhe (Modell 2002, 5). Nämä periaatteet olivat tosin olleet käytössä jossain määrin jo ennen lakiuudistusta. Maan sisäisissä adoptioissa oli esimerkiksi tapana sijoittaa adoptioperheeseen adoptiovanhempia ulkonäöltään muistuttava lapsi (esimerkiksi Yhdysvalloissa ks. Modell 1994, 38–45). On todennäköistä, että näin toimittiin myös meillä. Biologisilta äideiltä puolestaan salattiin kaikki lasta koskeva tieto (Tollman 2006).

Vaikka adoptiolait meillä ja muualla luovat eksklusiivisen adoptioperheen, kansainvälisissä sopimuksissa, joista tärkeimpiä on Haagin sopimus vuodelta 1993, on alettu korostaa sitä, että kansainvälisissäkin adoptioissa olisi otettava jollain tavalla huomioon lapsen tausta ja että sitä koskevat tiedot tulee säilyttää (Asetus 29/1997). Huolimatta siitä, että adoptioperheissä tämä näkyy etupäässä lapsen syntymämaan kulttuurin harrastamisena (Jacobson 2008) eikä niinkään lapsen alkuperäisen perheen huomioon ottamisena, täydellisen eksklusiivisuuden ajatus on kyseenalaistunut. Lisäksi angloamerikkalaisissa maissa on painopiste kotimaisissa adoptioissa 1970-luvulta alkaen siirtynyt kohti ns. avointa adoptiota, jossa adoptioperhe ja biologinen perhe ovat yhteydessä toisiinsa adoption jälkeen (Neil 2006, 3; Reamer & Siegel 2007, 12). Yhdysvaltojen kotimaisia adoptioita tutkineen Harold D. Grotevantin (2009, 313) näkemyksen mukaan adoptioperheitä tulisikin valmentaa mieltämään itsensä tiukasti rajatun ydinperheen sijaan osaksi

laajempaa adoptiosukulaisuusverkostoa. Tällaisen inklusiivisemmän ajatuksen yleistymisen on arvioitu johtuvan biologisten äitien ja aikuisten adoptoitujen lisääntyneistä vaatimuksista saada tietoja toisistaan (Modell 1994, 61–62). Samaan aikaan geeniteknologian kehittymisen myötä geneettisen perimän merkitys on korostunut (Finkler 2001), ja psykologiatieteissä on alettu painottaa sitä, että lapsen etu on tietää biogeneettisestä alkuperästään (Howell 2006b, 155). Syyt inklusiivisten painotusten lisääntymiseen ovat siis osin samoja kuin eron jälkeisten perhekoonpanojen tilanteissa.

Suomalaiseen adoptiokäytäntöön ja lakiin sisältyy kuitenkin ristiriitaisuutta. Avoimet adoptiot ovat meillä edelleen harvinaisia myös kotimaisessa adoptiossa (Mattinen 2009). Uudessa adoptiolaisissa on silti artikla, jonka mukaan adoptiolapsen yhteydenpito-oikeus aikaisempien vanhempiensa kanssa voidaan joissain tapauksissa vahvistaa (Adoptiolaki 22/2012, 58§). Lisäksi 12 vuotta täyttäneelle adoptiolapselle on annettava kaikki olemassa oleva tieto hänen alkuperästään (emt., 93§). Toisaalta on haluttu korostaa, että lain tavoitteena ei ole tällaisen yhteydenpidon muodostuminen käytännöksi ”kaikissa adoptioissa tai edes suurimmassa osassa niistä”, vaan vain sellaisissa kotimaisissa sijaisperheadoptioissa, joissa lapsi on jo ennen adoptiota ollut yhteydessä aikaisempaan vanhempaan (Adoptiolainsäädännön uudistaminen 2010, 41, 51). Päinvastoin kuin uusperheissä, avoimessa adoptiossa ei myöskään ole kysymys minikäänlaisesta yhteishuoltajuudesta, vaan vanhemmuuden lailliset oikeudet ja velvollisuudet pysyvät adoptiovanhemmilla (Reamer & Siegel 2007, 12).

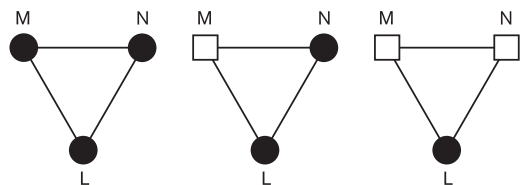
Ekksklusiivisen kolmiorakenteen purkautuminen

Ero- ja adoptioperheitä koskevien käsitysten ja yhteiskunnallisen ohjauksen muutoksissa on paljon yhtäläisyyksiä. Molemmissa sovellettiin käytännössä koko 1900-luvun alkupuoli *clean break*

-mallia, jossa perheitä muovattiin ekksklusiivisen perhekäsityksen mukaisiksi. Uusi vanhempi korvasi aiemman biologisen vanhemman. Seuraavassa vaiheessa siirryttiin korostamaan jatkuvuutta ja lapsen oikeutta pitää yhteyttä biologiseen vanhempansa, ensin ja paljon aiemmin eroperheissä (1970–80-luvuilta alkaen), joissa kotitalouden ulkopuolelle ulottuvat merkitykselliset perhesiteet tunnustettiin, ja vanhempia kannustettiin tukemaan lapsen suhteita molempiin biologisiin vanhempiin. Adoptiossa *clean break* -malli on yhä voimassa, mutta siinä voidaan nykyään erottaa aiempaa inklusiivisempia piirteitä: lapsen aiempien siteiden täydellisen katkaiseminen sijaan nyt keskustellaan ”taustan” ja yhteydenpidon merkityksestä lapselle, ja monissa muissa maissa on jo käytössä yhteydet säilyttävä avoin adoptio.

Havainnollistamme muutosta kuvioiden avulla. Ensimmäisessä kuviossa esitämme ekksklusiivisen perhekäsityksen mukaiset perhekoonpanot, jotka voidaan ilmaista kolmioina. Kuviossa 1 on äärimmäisenä vasemmalla ydinperhe, keskellä korvaavuuden logiikan mukainen eron jälkeinen perhe ja oikealla suljettu adoptioperhe. Adoptioperhe eroaa uusperheestä siinä, että adoptioperheessä kummallakaan vanhemmalla ei ole lapsen geneettistä sidettä. (Symbolit: Lapsi on musta pallo + L, biogeneettinen vanhempi on musta pallo + N/M, ei-biogeneettinen vanhempi on neliö + N/M.)

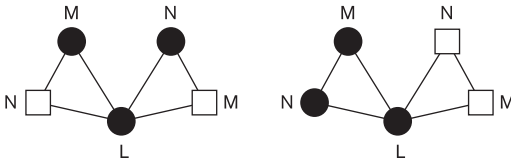
Kuvio 1. Ekksklusiivisen perhekäsityksen mukainen kolmiorakenne ydin-, ero- ja adoptioperhetilanteissa.

Inklusiivisuuden lisääntyminen muuttaa perhekoonpanojen muotoa. Toisessa kuviossa vasem-

malla on perhesuhteiden jatkuvuutta korostavan ajattelutavan mukainen kokoonpano vanhempien eron ja uusien liittojen jälkeen, oikealla avoimen adoption mukainen perhekokoonpano. Kummasakin muodostelmassa lapsi on linkki aiemman ja nykyisen perhekokoonpanon välillä.

Kuvio 2. Inklusiivinen perherakenne uus- ja adoptioperhetilanteissa.

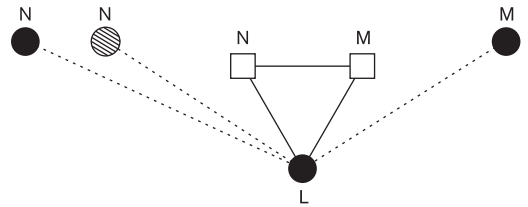

Näin esitettynä muutokset perhekäsityksissä voi kiteyttää kolmiorakenteen monistumiseksi tai laajentumiseksi yli eksklusiivisen ydinperhekokoonpanon niin, että lapsen perheeseen saattaa-kin sisältyä useita äitejä ja/tai isäiä. Uusperheessä mukaan tulee lapsen lähiperhekokoonpanon lisäksi toinen biologinen vanhempi mahdollisen uuden kumppaninsa kanssa. Nykyaikaisen yhteishuoltajuuseetoksen mukaan molemmat biologiset vanhemmat ovat yhtäläisesti vastuussa lapsen hoivasta ja kasvatuksesta. Vanhempien uudet puoliset eivät korvaa biologista vanhempaa, vaan ovat eräänlaisia "lisävanhempia" (vrt. puhekielinen ilmaus "bonusvanhempi"). Adoptioperheessä adoptiovanhempien lisäksi mukaan otettaviksi tulevat lapsen biologiset vanhemmat (ja mahdolliset sisarukset ja muut sukulaiset). Avoimessa adoptiossa erilaiset vanhemmuudet tulevat kosketuksiin toistensa kanssa, kun lapsen kaksi perhettä ovat yhteydessä toisiinsa adoption jälkeen.

Kiinnostavan rinnakaistapauksen ero- ja adoptioperheille eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden näkökulmasta tarjoavat sukusolujen luovutuksen ja sijaissynnytyksen kautta muodostuneet perhekokoonpanot, joissa myös perhesidosten biogeneettinen osio jakaantuu moneen osaan. Kehitty-

nyt lisääntymisteknologia on kiihdyttänyt uusien sidosten ilmaantumista perhekokoonpanoihin ja potentiaalisten perhesidosten lukumäärä on siten lisääntynyt. Kuvio 3 havainnollistaa perhesidosten ainutkertaisuuden hapertumista biogeneettisen yhteyden näkökulmasta. Jos perhe-elämän moninaistuminen on jo 1970-luvulta lähtien kyseenalaistanut perhesuhteiden sosiaalisten ja psykologisten aspektien ainutkertaisen luonteen, luo geenitekniologia ja sijaissynnytyks aivan uudenlaisen tilanteen. Kuviossa on kolme äitiä: sukusolun luovuttanut nainen, sijaissynnyttäjänä toimiva nainen ja nainen, joka haluaa äidiksi. Siinä on kaksi miestä: sukusolujen luovuttanut mies ja mies, joka haluaa isäksi. Lapsen haluava pari muodostaa syntyvän lapsen kanssa kuvion keskellä olevan perheen. (Symbolit: Sijaissynnyttäjän raidallinen pallo + N. Sukusolujen luovutuksesta muodostuvaa biogeneettistä yhteyttä luovuttajien ja lapsen välillä on kuvattu katkoviivalla.)

Kuvio 3: Lisääntymisteknologia ja uudet vanhemmuuden sidokset

Lisääntymisteknologian kautta adoptioperheiden ja uusperheiden geneettisen, sosiaalisen ja laissa vahvistetun vanhemmuuden rinnalle tulee lisäksi synnyttäjä-äiti. Kaikissa näissä perhekokoonpanoissa lapsella voi myös olla sosiaalisia ja/tai geneettisiä sisarusia. Luovutettujen sukusolujen tapauksessa tämä tarkoittaa muita saman luovuttajan sukusoluilla alkunsa saaneita. Kuten Strathern (2005, 71) on huomauttanut, näissä tilanteissa syntyy uudenlaista sukulaisuutta euroamerikkalaisen kulttuurin korostamassa geneettisessä merkityksessä: sukulaisuutta, joka voi olla olemassa ilman sukulaissuhteita. Anonyy-

missa sukusolujen luovutuksessa tai suljetussa adoptiossa sukulaisuus geneettisenä siteenä on erotettu sukulais- tai perhesuhteista. Näiden perheiden arjessa on siten (adoptio)sukulaisia ilman sukulaisuuden geneettistä sidosta ja (geneettistä) sukulaisuutta ilman sukulaisia (elettyjä sukulaisuhteita). Kaja Finkler (2001) ja Janet L. Dolgin (2000) ovat kehittäneet käsitettä *geneettinen perhe*, jolla he viittaavat perhekäsitykseen, joka syntyy jäljittämällä kaikki saman geeninjakajien jakavat henkilöt. Heidän esimerkeissään näin muodostuvia geneettisiä perheitä yhdistävät vain samat geenit. Se, että jakaa samat geenit, ei edellytä mitään moraalisia tai muita suhteita ihmisten välille, eikä siis automaattisesti tuo uusia sukulaisia. Toisaalta tieto geneettisestä siteestä voi rohkaista yhteyksien luomiseen ja niiden muuntamiseen aktiiviseksi ihmissuhteiksi (Strathern 2005, 73). Tällainen tilanne syntyy avoimessa adoptiossa tai kun adoptoidut tai luovutetuilla sukusoluilla syntyneet etsivät tietoja biologisesta suvusta. Näin potentiaalisten perhesidosten määrä lisääntyy, kun eksklusiivisen perheen määrällisesti rajattujen sosiaalisten sidosten rinnalle nousee muita. Eksklusiivisen perheen kontekstissa ne ymmärretään kuitenkin aina kilpaileviksi, koska vain yksi voi olla ”oikea” äiti tai isä.

Inklusiivisuuden lisääntymistä havainnollistavissa perhosmaisissa kuvioissa lapsi on yhdistävä linkki kahden muuten erillisen perhekokoonpanon välillä. Tällainen rakenne on eletyn sukulaisuuden näkökulmasta kuitenkin ristiriitainen, sillä kuvioon kuuluvat aikuiset ja lapsi ovat siinä hyvin erilaisissa tilanteissa. Lapsen sukulaisuuden kannalta molemmat perhosen siivet ovat merkityksellisiä molemmissa perhetilanteissa, sillä biogeneettistä alkuperää koskeva tieto on psykologisesti tärkeätä nimenomaan euroamerikkalaisessa perhekäsityksessä, jossa sukulaisuus ymmärretään biogeneettisen siteen pohjalta. Identiteetti on relationaalinen, jolloin suhteet tärkeisiin toisiin rakentavat minuuden. Suku-

laisuus on siten persoonan sisään rakentunut. Euroamerikkalaisessa kontekstissa tieto omista vanhemmista ja suvusta on yhtä kuin identiteetti. Ellei tietoa ole, tunne itsestä koetaan vaillinaiseksi. (Carsten 2004, 104–107; Strathern 2005, 69–71.)

Empiiriset tutkimukset vahvistavat tiedon ja tietämisen merkityksen ihmisille. Biologisia sukulaisiin etsineet ja tavanneet adoptoidut ovat tutkimuksissa kertoneet, että heillä oli ennen etsintöjä tunne, että he eivät olleet ”kokonaisia” ja että he halusivat selvittää, mistä ovat kotoisin (Carsten 2004, 106). Adoptoidut haluavat myös nähdä, kenen näköisiä ovat tai keneltä ovat perineet tiettyjä ominaisuuksiaan. Lisäksi heitä kiinnostavat adoptioon antamisen syyt ja biologiset sisarukset (Wrobel & Dillon 2009, 229, 231). Vastaavaa puhetta halusta tulla ”kokonaiseksi” ja saada tietää biologinen alkuperänsä on havaittu henkilöillä, jotka ovat saaneet alkunsa luovutetuilla sukusoluilla (Blyth 2012, 722). Varsinaiset suhteet biogeneettisten sukulaisten kanssa voivat jäädä nimellisiksi tai koskea vain tietoja suvun sairauksista (Finkler 2001) tai niistä voi poikia läheisiä ihmissuhteita. Barbara Yngvessonin (2010, 153) haastattelemat Etiopiasta Ruotsiin lapsina adoptoidut nuoret naiset pitivät itseään sekä ruotsalaisen (adoptio) perheen että etiopialaisen (biologisen) perheen jäseninä. He tapasivat biologisen sukunsa jäseniä säännöllisesti ja myös avustivat heitä rahallisesti. Eric Blyth (2012) on Isossa-Britanniassa haastatellut kahdeksaa saman luovuttajan sukusoluista alkunsa saanutta aikuista, jotka olivat etsineet tietoja alkuperästään ja tavanneet toisensa. He kuvasivat prosessia psyykkisesti raskaaksi, koska ”sisaruspuolet” olivat yhtä aikaa sukua ja ventovieraita. Monet kuitenkin puhuivat ilosta kuulua laajaan sukuun, joka koettiin laajennetuksi ”perheeksi”. Joillakin oli odotuksia avusta ja tuesta ja he kokivat, että heillä nyt oli eräänlainen turva-verkko. Erään haastatellun sanoin: ”Aina löytyy sisarus auttamaan häden hetkellä” (Blyth 2012, 722–723, käännös kirjoittajien). Toisessa tutki-

muksessa (N=165) suurin osa tällaisia sisaruspuolia löytäneistä raportoi positiivisista kokemuksista ja oli säännöllisessä yhteydessä toisiinsa (Jadva ym. 2010).

Perhoskuvion aikuisten välillä ei sen sijaan ole mitään biogeneettisiä siteitä, vain välillinen yhteys lapsen biologisen äidin ja isän välillä. Tutkimusten mukaan nämä suhteet voivat olla onnistuneita tai vähemmän onnistuneita. Esimerkiksi osa adoptiovanhemmista mieltää tällaiset suhteet positiivisiksi. Ainakin jotkut kansainväliset adoptio-perheet pitävät yhteydenpitoa ”luonnollisena”. Eräs Högbäckan (2013a, 23) haastattelema adoptioäiti kertoi, että tuntuu ”luontevalta,” että omat lapset ovat ”kahden äidin lapsia”. Vastaavasti erilaisissa eron jälkeisissä perhekoko-panoissa elävät ihmiset eivät itsestään selvästi anna sukulaisuuden rakenteellisten periaatteiden kahlita elettyjä suhteita. Eron jälkeen sukulaispiiri voi muotoutua ns. laajentuneen uusperhesukulaisuuden perustalta, jossa olennaiseksi piiriin muodostumiseen vaikuttavaksi lähtökohdaksi tulee lapsen sukulaissuhteista huolehtiminen (Castrén 2009). Eleytyissä suhteissaan ihmiset työntelevät ja muokkaavat sukulaisuuden reunaehtoja. Tätä ilmentää erään eronneen äidin kommentti siitä, miten hänen entisen puolisonsa äiti oli kuvannut laajentumaperhettään: ”Minulla on kaksi poikaa mutta kolme miniää.” (Emt., 119.)

Eksklusiivisen perhekäsityksen kontekstissa tällaiset suhteet ovat kuitenkin jännittäviä. Uusperhetilanteissa niitä pidetään usein uuden liiton kautta syntyvää perhekoko-panoa häiritsevänä siteinä. Samanlaista uhkaavuutta liittyy adoptio-tilanteisiin: perhosrakenne tuo kuvioon aikuisia, jotka aiemmin eivät ole olleet tekemisissä toistensa kanssa ja joiden olemassaolo luo perheeseen kaksi äitiä ja/tai isää. Tarkastelemme seuraavaksi tällaisia inklusiivisuuden mukanaan tuomia jännitteitä uusperheiden ja adoptio-perheiden kokemuksissa hyödyntäen lähinnä omia, toisaalla jul-

kaistuja empiirisiä tutkimuksiamme (ks. Castrén 2009; 2012; Högbäck 2009; 2011; 2013a; 2014).¹ Keskitymme kahteen inklusiivisuuden lisääntymisestä aiheutuvaan uhkaan.

Inklusiivisuus uhkana perheen perustamiselle

Sekä uusperheessä että adoptio-perheessä on kyse perheen muodostamisesta, mutta adoptio-perheen tekee lapsi, kun taas uusperhe syntyy aikuisten uuden parisuhteen ympärille. Adoptio-perheissä tavoitteena on uusi ja erillinen perheyksikkö, jossa äidin, isän ja lapsen tiivis muodostelma eroaa muista ja synnyttää uusien vanhempien ja lapsen väliset tunnesiteet. Adoptiovanhempien haastatteluista nousee voimakkaasti esiin halu saada ”ikioma” lapsi ja siten ikioma perhe (Högbäck 2009; Modell 1994). Juuri lapsi tekee aikuisista äitejä ja isiä. Adoptiovanhemmat eivät esimerkiksi yleensä halua sijaisperheeksi, vaan odottavat mieluummin paljon kauemmin saadakseen adoptiolapsen. Perusteluna on, että he eivät halua, että kukaan tulisi myöhemmin ottamaan lapsen heiltä pois tai muutoin tulisi heidän ja lapsen väliin. Adoptiovanhemmat ovat pitäneet tämänkaltaista eksklusiivisuutta, johon liittyy myös ajatus pysyvyydestä, jopa ehtona lapsen ja vanhemman välisen suhteen kehittymiselle. Näyttääkin siltä, että lapsen täytyy ensin olla juridisesti oma, jotta hänestä voisi tehdä psiko-

1 Riitta Högbäck on haastatellut 30 eteläsuomalaisen adoptio-perheen vanhempia (äitejä 22, isiä 2 ja pariskuntia yhdessä 6) vuosina 2005–2011. Teemahaastattelut käsittelevät lapsen saamista ja perheellistymistä adoption avulla ja niitä on analysoitu keskittyen muun muassa haastatteluvien perhesidoksia koskevaan ymmärrykseen. Anna-Maija Castrénin vuosina 2003–2005 kerätty aineisto käsittelee 34 eronneen suomalaisvanhemman (äitejä 19, isiä 15) teemahaastattelut ja sosiaalista verkostoa koskevat tiedot. Analyysissa yhdistettiin haastattelupuheen sisällölliseen erittelyyn perhesuhteiden muodostelmien rakenteellinen analyysi.

logisesti oman ja jotta siihen tarvittavat tunteet heräisivät (Högbacka 2009, 170–176). Varsinkin adoptioperheen alkuvaiheessa, kun lapsi on juuri saatu perheeseen, vanhemmille on tärkeätä, että muita, ylimääräisiä vanhempia ei tule suhteen väliin. Eräs adoptioisä kuvasi tätä seuraavasti, kun keskustelussa sivuttiin ajatusta yhteydenpidosta biologisten vanhempien kanssa (Högbacka 2013b):

Ehkä se alkuvaihe on ihan paikallaan, ainaki itse koen niin, että se oli hyvä, et me oltiin niin ku, ja vain me kolme, mutta ehkä tässä vaiheessa nyt vois jo kuvitella, et vois avautua, jos ois mahdollisuus, niin siihen suuntaan myös, ku ollaan niin ku kasvettu yhteen tässä nyt reilun viis vuotta.

Vastaavasti eron jälkeen muodostuneet uusperheet mieltävät itsensä ihan ”tavallisiksi” perheiksi erityisen uusperheidenteetin sijaan (esim. Burgoyne & Clark 1984; Ribbens McCarthy ym. 2003). Jane Ribbens McCarthyn ja kumppaneitten (2003, 130) englantilaistutkimuksen uusperheeliset nojautuivat voimakkaasti luotettavan ja pitkäkestoisien perheen ideaan huolimatta henkilökohtaisista kokemuksista, jotka liittyivät eroihin, perhekokoonpanojen muutoksiin ja perhesuhteiden levittäytymiseen useisiin kotitalouksiin. Kokemus yhteisyydestä ja sitoutuminen nousivat esiin haastatteluissa, eikä perheeseen suuntautuneiden ponnisteluiden tavoitteena ollut uusperhe vaan perhe. Perheen ”tavallisuudella” haluttiin korostaa perhearvojen vaalimista ja sitoutumista lasten hyvästä elämästä huolehtimiseen (emt., 130).

Tämä tavoite voi ilmentyä myös uusperheen toiveena ”meidän perheestä” (Ritala-Koskinen 2001; Sutinen 2005; UPEA-projektin loppuraportti 2007), jolloin kaikki perheeseen kuuluvat jakavat käsityksen perheen rajoista ja siitä, keitä perheeseen kuuluu. Tavoite on vaativa, sillä uusperheen jäsenillä on useimmiten toisaalla asuvia

perheenjäseniä, lapsilla esimerkiksi toinen vanhempi ja kenties sisaruksia. Lasten perhesuhteita tutkinut Aino Ritala-Koskinen (2001) onkin erottanut toisistaan ”tunnepereheen” ja ”arkiperheen”. Tavoitteen vaativuudesta huolimatta odotus läheisten ja merkityksellisten sosiaalisten sidosten muodostumisesta esimerkiksi uuden puolison ja lapsen välille on voimakas. Castrénin (2009) tutkimuksessa eronneitten perhesuhteista 36-vuotias Heikki kertoi erilaisten odotusten synnyttämästä konfliktista uuden puolison kanssa liittyen Heikin kolmeen lapseen, jotka asuivat äitinsä kanssa ja vierailivat isänsä luona harvakseltaan:

Mulla on jotenkin jonkun perinteisen mallin mukainen kuvitelma ollut siitä, että se olisi ydinperhettä silloin, kun tytöt ovat meillä. Nykyinen vaimo sotii sitä vastaan viimeiseen asti, että se on hänen periaatteitaan vastaan. Hän ei koe olevansa tässä millään lailla minkään ydinperheen huoltaja tai vanhempi eikä halua ottaa sitä vastuuta myöskään. Hän on sen suoraan sanonut. Mulle se on tietysti ollut hankala asia ymmärtää että miksi näin. Mutta kun on riittävästi keskusteltu siitä asiasta, niin se on mullekin mennyt sitten päähän, että näin se tilanne todellakin on.

Heikin ja hänen puolisonsa käsitykset ja toiveet liittyen perhekokoonpanoon, joka realisoitui lasten ollessa isänsä luona, olivat täysin erilaiset. Heikin toiveena oli ydinperheen kaltainen pienyhteisö, jonka läheiset sosiaaliset sidokset jäsenten välillä liimaavat yhteen. Tällainen uusperhe muodostaisi molemmat ”normaalin” perheen toiminnalliset akselit eli aviosuhteen ja vanhemmuuden (vrt. Yesilova 2009) sisältävän selkeärajaisen ja eksklusiivisen tunneyhteisön (Castrén 2012).

Uusi ”meidän perhe” on kuitenkin vaikeasti sovitettavissa yhteen lapsen perhesuhteiden jatkuvuuden kanssa. Samaan aikaan olisi tuettava lasten yhteyttä toisaalla asuvaan biologiseen

vanhempaan ja kyettävä muodostamaan uusi perheyhteisö. Kaksi vaikutusvaltaista mutta jännitteeseen suhteeseen asettuvaa ajattelutapaa – ”lapsi tarvitsee biologiset vanhemmat” ja ”lapsi tarvitsee sosiaalisen perheen” (Edwards ym. 1999) – muodostavat ratkaisemattoman pulman. Ajattelutapojen vastakkaisuus uusperhetilanteissa vaikeuttaa juuri perheen rajojen määrittelyä, sillä sosiaalisen perheen toteutuminen edellyttäisi sidosten vaihdettavuutta tai korvautumista, kun taas ajatus lapsen biologisten suhteiden vaalimisesta on tälle vastakkainen näkökulma. Vastaavasti avoimeen adoptioon liittyvä yhteydenpito lapsen biologisiin vanhempiin on uuden adoptioperheen näkökulmasta haastavaa: adoptioperheen olisi samanaikaisesti muodostettava oma (eksklusiivinen) perhe, jossa lapsesta tehdään psykologisestikin tämän perheen jäsen, ja avattava tämä perhe muille vanhemmille. Muiden mukaan ottaminen haurastuttaa perheen eksklusiivisuutta.

Inklusiivisuus uhkana vanhemmuudelle ja puolisositeelle

Inklusiivisuuden lisääntyessä perhesuhteiden kokoonpanoon tulee henkilöitä, joiden asema on kulttuurisesti epäselvä. Erityisesti toisten vanhempien tulo perheen piiriin koetaan usein vaikeaksi. Jotkut amerikkalaiset adoptiovanhemmat ovat esimerkiksi valinneet kansainvälisen adoption tässä suhteessa ”turvallisempana”, koska ajattelevat, että niissä ei tarvitse luoda suhteita lapsen biologisiin vanhempiin (Gailey 2000, 50–51; Jacobson 2008, 34–37). Silti useimmissa kansainvälisissäkin adoptioperheissä tämä toisten vanhempien olemassaolon luoma uhka omalle vanhemmuudelle näkyy selkeästi. Toisen äidin/isän pelätään syrjäyttävän (adoptio)vanhemmuuden. Eräs Högbackan (2009, 186) haastattelema adoptioäiti kuvasi, kuinka vaikeaa on edes puhua lapsen biologisista vanhemmista äitinä ja isänä, koska ”äiti ja isä on nyt varattu meille”. Biologis-

ta vanhemmista puhuttiin ”sen maan vanhemmina”. Toinen adoptioäiti (Högbacka 2013a, 24) kertoi kahden äidin yhtäaikaisen olemassaolon mahdottomuudesta: esiin tuleva äiti mitätöi toisen äitiyden heti ilmaantuessaan. Haastattelulainauksessa keskusteltiin avoimesta adoptiosta.

Nää on kuitenkin niin isoja asioita, että mä luulen, että tää on jo koettu, että se ei oo hyväks. Että äidit tapaisivat enemmän, tai pitäisivät yhteyttä. [...] *Ei sitä pidä niin ku pitää tavallaan liikaa auki, ku et sä voi yhtäkkiä vähän aikaa olla äiti jolleki, ja sit et.*

Eron jälkeisissä perheissä inklusiivisuuden lisääntyminen ja perheen rajojen huokoistuminen aiheuttavat kitkaa erityisesti aikuisten välille. Ongelma tihentyy esimerkiksi tunteeseen siitä, että uudessa liitossa, uudessa perhekokoonpanossa ja uudessa elämässä on alituisesti läsnä ”kolmas” henkilö (ks. esim. Church 1999; Sutinen 2005, 92, 95; kaunokirjallisuudessa esim. Hustvedt 2007), jonka pelkkä olemassaolo tekee eksklusiivisuuden mahdottomaksi. Perhesuhteitten muodostelmassa on ikään kuin liikaa henkilöitä, joiden roolista ja paikasta siinä ei vallitse yksimielisyyttä. Kitkaa synnyttävät osapuolten eriävät käsitykset siitä, miten eron jälkeisissä perheissä pitäisi menetellä, esimerkiksi kenen pitää tai kuka saa osallistua mihinkin lapsen elämän tärkeään tilaisuuteen.

Ulkopuolisille eron jälkeiset perhesuhteiden muodostelmat näyttäytyvät usein monimutkaisina; niistä puuttuu täysin perheeseen kulttuurisesti liitetty selkeys ja roolien yksiselitteisyys. Toisiaan seuraavat perhekokoonpanot synnyttävät moninaisia sukulaisuuden muodostelmia, jotka perustavalla tavalla murentavat länsimaisen sukulaisuuden rakenteellista yksiselitteisyyttä. Sen mukaan sukulaisuus on biologisten ja liiton kautta syntyneiden sidosten järjestelmä, jossa on rajallinen määrä asemia, kuten eksklusiivisessa ydinperheessä. Erot, uudet liitot ja erilaisiin

suhteisiin syntyvät lapset mahtuvat tähän sukulaisuuden määritelmään huonosti. Varsinkaan entisiä puolisoita ei lueta uusperheen jäseniksi. Vaikka Castrénin (2009; 2012) haastattelemista suomalaisäideistä ja -isistä muutama yksinelävä haastateltu pohti sitä, miten entinen puoliso on tai ei ole enää oman perheen jäsen, uuden liiton solmineet eivät tätä nykyisestä perheestään puhuessaan tuoneet esiin. Oma perhe siis kerrottiin eksklusiivisesti voimassaolevan puolisosidoksen ja vanhemmuuden, biologisen ja/tai sosiaalisen, sidoksista käsin. Entisten puolisoitten pelkkä olemassaolo muodostuu helposti uhaksi uudelle puolisosidokselle. Tämä ilmenee muun muassa uutena kansanperinteenä, jossa satujen paha äiti-puoli on korvautunut tarinoilla demonisesta tai patologisesta ex-vaimosta. Angloamerikkalaisessa kontekstissa tämä hahmo tunnetaan nimellä ”*ex-wife from hell*”, kun taas humoristinen *Uusperhe-suomi-sanakirja* (Kurki 2009) ehdottaa miehen entiselle vaimolle nimitystä ”naakka”.

Aikuisten välisiä suhteita vaikeuttaa ”toisten” vanhempien muodostama uhka. Adoptioperheessä ”toisen” äidin tai isän pelätään sivuuttavan oman äitiyden tai isyyden. Lapsen biologiset vanhemmat uhkaavat siten adoption kautta syntyneen vanhemmuuden eksklusiivisuutta. Uusperheessä etävanhemman ja entisen puolison olemassaolo koetaan niin ikään esteenä sille, että sosiaalisesta vanhemmasta voisi tulla kokonaan vanhempi. Pääasiallinen uhka kohdistuu kuitenkin puolisosidokseen, sillä ”toinen” vanhempi, joka on myös toisen uusparin puoliskon entinen puoliso, uhkaa parisuhteen eksklusiivisuutta.

Lopuksi

Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden jännite, joka syntyy käsitysten ja käytäntöjen erilaisista yhteentörmäyksistä, leimaa eron jälkeisiä perheitä ja adoptioperheitä. Niissä joudutaan pohtimaan kysymystä rinnakkaisista perhesidoksista

ja perheen rajoista, kun perheeseen on tarjolla enemmän elementtejä kuin mitä eksklusiiviseen ydinperheideaaliin mahtuu. Saman haasteen kokevat myös luovutettujen sukusolujen ja sijaissyntyjän avulla lapsen saaneet perheet. 1900-luvun aikana inklusiivisuus on lisääntynyt, mikä juontuu moniin tekijöihin, joista tärkeimpiä on lapsikeskeisen ajattelun lisääntyminen perhettä koskevassa yhteiskunnallisessa sääntelyssä. Lainsäädännössä pyritään turvaamaan lapsen oikeus tietää alkuperästään ja eron jälkeen säilyttää yhteys molempiin vanhempiin.

Inklusiivisuus ei asetu elettyihin perhesuhteisiin vaivatta tai ilman vastarintaa. Tarkastelimme inklusiivisuuden lisääntymisestä aiheutuvaa uhkaa kahdesta näkökulmasta: uuden selvärajaisen perheen muodostumisen sekä vanhemmuudelle ja puolisosidokselle aiheutuvan uhan kannalta. Ensinnäkin perhesiteiden jatkuvuuden korostaminen ja lasten oikeuksien painottaminen kyseenalaistavat mahdollisuuden uuteen eksklusiiviseen perheysikköön, kun samaan aikaan perheen muodostamisen kanssa on kannateltava lapsen yhteyttä toisaalla asuvaan toiseen vanhempaan tai huolehdittava adoptoidun lapsen oikeudesta tuntea taustansa (myös lisääntymistehtnologian avulla perheellistyneitä kohtaava haaste). Toiseksi inklusiivisuuden lisääntyminen tuo kahteen keskeiseen perhesidokseen, vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen adoptiossa ja puolisosidokseen erityisesti uusperheissä ongelmallisen ”kolmannen” henkilön, jonka pelkkä olemassaolo kyseenalaistaa intiimeihin sidoksiin liitetyn kahdenvälisyyden (Simmel 1950).

Perhesuhteiden odotetaan olevan niitä kaikkein läheisimpiä (Paajanen 2007) ja tarjoavan pyyteettömän rakkauten ja lohdun tyyssijan (Gillis 1996). Käsittelemisämme perhetilanteissa läheiseksi odotettujen suhteiden muodostelmaan tulee osapuolia, joihin on vaikea itsestään selvästi kohdistaa tällaisia ”perhetunteita” tai kokea läheisyyttä.

Näitä suhteita ei ole henkilökohtaisesti valittu eikä niihin kasvettu, vaan ne ikään kuin tunkeutuvat perheläheisyyden piiriin *toisten kautta*: omasta näkökulmastamme kutsumattomina mutta jonkun meille tärkeän ihmisen kannalta legitimeinä perhesuhteiden muodostelman jäsenenä. Tällaisten suhteiden merkitys on helppo kyseenalaistaa, ja se, että niistä käsin kohdistuu meihin odotuksia ja paineita, on sietämätöntä. Läheisyyden alueelle ilmaantuu jotain sinne kuulumatonta.

Simmelin (1950, 126–127) tapa käsitteellistää läheisyys kahdenväliseksi on hyödyllinen, kun halutaan ymmärtää eksklusiivisuuden vetovoimaisuutta ja inklusiivisuuden lisääntymisestä aiheutuvaa uhkaa käsitellyissä perhetilanteissa. Simmelin mukaan intiimi sidos on lähtökohtaisesti dyadinen ja sen perusta on keskinäisessä riippuvuudessa. Olennaista on ihmisen käsitys omasta yksilöllisestä erityislaadustaan, joka kiinnittyy toisen ihmisen yksilölliseen erityislaatuun muodostaen ainutlaatuisen suhteen kahden yksilön välille. Suhde on intiimi tai läheinen kun sen tunnerakenne perustuu siihen, mitä kumpikin antaa tai paljastaa vain tämän nimenomaisen suhteen toiselle osapuolelle eikä kenellekään muulle. (Emt., 126.) Intiimi suhde rakentuu siis osapuolten yksilöllisyyden ja vain tässä suhteessa jaettavien asioiden ainutkertaisesta liitosta. Tällä tavoin ymmärrettyinä kahden ihmisen välisenä muodostuva läheisyys ei ole jaettavissa eikä sinne mahdu muita. Avioparille syntyvä lapsi on Simmelin ymmärryksen mukaan vanhempien keskinäisen suhteen kannalta sitä potentiaalisesti uhkaava ”kolmas”² (emt., 128–129; ks. myös Jallinoja 2000). Ydinperherakenne on kuitenkin kulttuuri-

sesti niin vahva, että se pysyy (usein) kasassa sisäisestä jännitteisyydestä huolimatta. Ydinperheessä ei myöskään ole kilpailevia rinnakkaisia sidoksia vaan rajattu määrä perheasemia ja niiden perustalle muodostuneet perhesuhteet. Paljon ongelmallisempi tilanne läheisyyden eksklusiivisuuden kannalta syntyy esimerkiksi kolmiorakenteesta, jossa adoptioäidin ja lapsen välisen ainutlaatuisen läheisyyden alueelle ilmaantuu biologinen äiti. Tätä tilannetta varten ei ole olemassa kulttuurisesti jaettua sosiaalista muotoa, joka rakenteena tukisi erilaisten sidosten yhteensovittamisessa.

Läheisyyteen liittyvä eksklusiivisuus Simmelin antamassa merkityksessä (ks. myös Ketokivi 2012) tekee ymmärrettäväksi, miksi perheen avautuminen käy vaivoin ja kohtaa vastustusta. Perhesuhteiden muodostelmien rakenteellisen monimuotoisuuden lisääntyminen herättää kuitenkin uusia kysymyksiä siitä, mitä perhe ja sukulaisuus tarkoittavat. Keskeistä on, miten suhtaudutaan adoptiotilanteissa lapsen kautta ja ero- ja uusperhetilanteissa lapsen ja aikuisten kautta elämään tuleviin uusiin ihmisiin.

”Kolmansien” olemassaolo yhdistää käsittelemiämme perhetilanteita, mutta niistä seuraava haaste syntyy eri tavoin. Adoptio muotoiltiin alun perin perusteiltaan eksklusiiviseksi järjestelmäksi, jossa lapsen yhteydet syntymäperheeseen ja -sukuun katkaistiin oikeuden päätöksellä ja hänet siirrettiin uuteen perheeseen ja sukuun. Merkityksellinen perhe- ja sukulaisyhteys muodostui adoptioperheen vanhempien, ei biologisten vanhempien kautta. Tämän järjestelmän oikeutus on kyseenalaistunut avoimeen adoptioon liittyvien ajattelutapojen leviämisen seurauksena. Enenevässä määrin adoptiovanhempien (samoin kuin luovutettuja sukusoluja käyttäneiden vanhempien) on päätettävä, miten lapsen biogeneettisiin sukulaisiin suhtaudutaan. Ero- ja uusperheet ovat erilaisessa tilanteessa, sillä niissä joudutaan pohtimaan kysymystä paitsi bioge-

2 Simmelin käyttämässä esimerkissä lapsi syntyy vanhempien väliin ja voi toimia heitä yhdistävänä tai erottavana tekijänä riippuen vanhempien välisen suhteen laadusta (Simmel 1950, 128–129). ”Kolmas” ei siis Simmelin sosiologiassa ole yksiselitteisesti dyadia uhkaava tekijä, vaan se voi olla myös kahden välisen jännitteen laukaisija (Noro 1991, 157, 162–163).

neettisten, myös elettyjen sosiaalisten suhteiden välittyneisyyden näkökulmasta, ja paitsi lapsen, myös aikuisten kautta kulkevaa reittiä. Minkä aseman perhesuhteiden kokoonpanossa saavat ”merkitykselliset kolmannet”, esimerkiksi puolison ex-puoliso tai lapset edellisestä liitosta, tai millainen yhteys on yksinhuoltajaäidin ja hänen lastensa uusien sisaruspuolten välillä?

Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden jännite perhekäsityksissä ja -käytännöissä säilyy tulevaisuudessa. Yhtäältä biogeneettisen yhteyden olemassaoloa koskeva tieto ja toisaalta eletyt suhteet (ks. Strathern 2005), joissa erityisesti tunteet määrittävät sidosten paikkaa ihmisten elämässä, tuottavat erikseen ja yhdistelminä erilaisia perheen ja sukulaisuuden konstellatioita. Geenitestejä voidaan käyttää perhekokoonpanojen rajaamiseen poliittisiin tarkoituksiin sopivilla tavoilla, mutta uusi teknologia mahdollistaa myös sukulaisuuden avautumisen yhä laajemmalle esimerkiksi saman luovuttajan sukusoluilla alkunsa saaneiden lasten ”sisarussuhteissa”. Myös historiallisesti järkähtämättömimpänä pidetty sidos äidin ja lapsen välillä on sukusolujen luovutuksen, sijaissynnytyksen ja kohdunvuokauksen yleistymisen seurauksena avautumassa. Tämän myötä mahdollisten ydinsidosten määrä perheessä ylittää eksklusiivisuuden niille määrittämät rajat ja pakottaa pohtimaan näiden sidosten keskinäisiä suhteita.

Kirjallisuus

- ADOPTIOLAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTAMINEN. 2010. Mietintöjä ja lausuntoja 84/2010. Oikeusministeriö. <http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/842010aadoptiolainsaadannouudistaminen.html> (Luettu 30.12.2013).
- ADOPTIOLAKI 22/2012. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120022> (Luettu 30.12.2013).
- ASETUS 29/1997. Asetus lasten suojelua sekä yhteistyötä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1997/19970029> (Luettu 30.12.2013).
- BECK, ULRICH & ELISABETH BECK-GERNSHEIM. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- BLYTH, ERIC. 2012. “Genes R Us? Making Sense of Genetic and Non-Genetic Relationships Following Anonymous Donor Insemination.” *Reproductive BioMedicine Online* 24:7, 719–726.
- BRIGGS, LAURA & DIANA MARRE. 2009. “Introduction: The Circulation of Children.” Teoksessa *International Adoption. Global Inequalities and the Circulation of Children*, toim. Diana Marre & Laura Briggs. New York & Lontoo: New York University Press, 1–28.
- BURGESS, ERNEST W. & HARVEY J. LOCKE. 1945. *The Family: From Institution to Companionship*. New York: American Book Company.
- BURGOYNE, JACQUELINE & DAVID CLARK. 1984. *Making a Go of It: A Study of Step-Families in Sheffield*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- CARSTEN, JANET. 2004. *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CASTRÉN, ANNA-MAIJA. 2009. *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Helsinki: Gaudeamus.
- CASTRÉN, ANNA-MAIJA. 2012. *Rebuilding the Family: Ambivalent Intimacy in Post-Divorce Family Relationships*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- CHURCH, ELIZABETH. 1999. “Who Are the People in Your Family? Stepmothers’ Diverse Notions of Kinship.” *Journal of Divorce and Remarriage* 31:1, 83–105.
- DOLGIN, JANET L. 2000. “Choice, Tradition, and the New Genetics. The Fragmentation of the Ideology of the Family.” *Connecticut Law Review* 32:2, 523–566.
- DONZELOT, JACQUES. 1979. *The Policing of Families*. Lontoo: Hutchinson.
- EDWARDS, ROSALIND, VAL GILLIES & JANE RIBBENS MCCARTHY. 1999. “Biological Parents and Social Families. Legal Discourses and Everyday Understandings of the Positions of Step-Parents.” *International Journal of Law, Policy and the Family* 13, 78–105.
- FINKLER, KAJA. 2001. “The Kin in the Gene. The Medicalization of Family and Kinship in American Society.” *Current Anthropology* 42:2, 235–263.
- GAILEY, CHRISTINE WARD. 2000. “Ideologies of Motherhood and Kinship in U.S. Adoption.” Teoksessa *Ideologies and Technologies of Motherhood. Race, Class, Sexuality, Nationalism*, toim. Heléna Ragoné & France Twine Winddance. New York & Lontoo: Routledge, 11–55.
- GILLIS, JOHN. 1996. *A World of Their Own Making. Myths, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
- GOODE, WILLIAM. 1961. “Family.” Teoksessa *Contemporary Social Problems: An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization*, toim. Robert Merton &

- Robert Nisbet. New York: Hardcourt, Brace & World.
- GROTEVANT, HAROLD D. 2009. "Emotional Distance Regulation over the Life Course in Adoptive Kinship Networks." Teoksessa *International Advances in Adoption Research for Practice*, toim. Gretchen Miller Wrobel & Elsbeth Neil. Chichester: Wiley-Blackwell, 295-316.
- HELÉN, ILPO. 1997. *Äidin elämän politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- HOWELL, SIGNE. 2006a. *The Kinning of Foreigners*. Oxford: Berghahn Books.
- HOWELL, SIGNE. 2006b. "Changes in Moral Values About the Family." *Social Analysis* 50:3, 146-163.
- HUSTVEDT, SIRI. 2007. *Kaikki mitä rakastin*. Helsinki: Otava.
- HÖGBACKA, RIITTA. 2009. "Ikioma lapsi vieraasta maasta. Yhteisyys ja erot kansainvälisissä adoptioperheissä." Teoksessa *Vieras perheessä*, toim. Riitta Jallinoja. Helsinki: Gaudeamus, 162-190.
- HÖGBACKA, RIITTA. 2011. "Exclusivity and Inclusivity in Transnational Adoption." Teoksessa *Families and Kinship in Contemporary Europe. Rules and Practices of Relatedness*, toim. Riitta Jallinoja & Eric D. Widmer. Lontoo: Palgrave Macmillan, 129-144.
- HÖGBACKA, RIITTA. 2013a. "Kansainvälinen adoptio globaalin pohjoisen ja etelän kohtaamisena." *Sociologia* 50:1, 15-28.
- HÖGBACKA, RIITTA. 2013b. *The Global in the Family. Making and Unmaking Families in Transnational Adoption*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- HÖGBACKA, RIITTA. 2014. "Voiko kansainvälinen adoptio olla avoin?" Teoksessa *Kansainvälinen adoptio Suomessa. Näkökulmia adoptiotutkimukseen*, toim. Maarit Koskinen, Sarimaaria Sarkkinen & Marjaana Svala. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Ilmestyy.
- JACOBSON, HEATHER. 2008. *Culture Keeping. White Mothers, International Adoption, and the Negotiation of Family Difference*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- JADVA, VASANTI, TABITHA FREEMAN, WENDY KRAMER & SUSAN GOLOMBOK. 2010. "Experiences of Offspring Searching for and Contacting Their Donor Siblings and Donor." *Reproductive BioMedicine Online* 20, 523-532.
- JALLINOJA, RIITTA. 1984. "Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin." Teoksessa *Perhe, työ ja tunteet*, toim. Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja & Harriet Strandell. Helsinki: WSOY.
- JALLINOJA, RIITTA. 2000. *Perheen aika*. Helsinki: Otava.
- KETOKIVI, KAISA. 2012. "The Intimate Couple, Family and the Relational Organization of Close Relationships." *Sociology* 46:3, 473-489.
- KURKI, ANNE. 2009. *Uusperhe-suomi-sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- KURKI-SUONIO, KIRSTI. 1999. *Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- KURKI-SUONIO, KIRSTI. 2000. "Joint Custody as an Interpretation of the Best Interest of the Child in Critical and Comparative Perspective." *International Journal of Law, Policy and the Family* 14:3, 183-205.
- MAHKONEN, SAMI. 1980. *Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja: 149. Vammala.
- MATTINEN, KRISTIINA. 2009. *Avoin adoptio Pelastakaa Lapset ry.:ssä*. Esitelmä adoptiolain muutosta pohtineen työryhmän kokouksessa. Helsinki 30.10.2009.
- MODELL, JUDITH. 1994. *Kinship with Strangers*. Berkeley: University of California Press.
- MODELL, JUDITH. 2002. *A Sealed and Secret Kinship*. New York & Oxford: Berghahn Books.
- NEIL, ELSEBETH. 2006. "Coming to Terms with the Loss of a Child. The Feelings of Birth Parents and Grandparents About Adoption and Post-Adoption Contact." *Adoption Quarterly* 10(1): 1-23.
- NORO, ARTO. 1991. *Muoto, moderniteetti ja "kolmas"*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- PAAJANEN, PIRJO. 2007. *Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997*. Perhebarometri 2007. Väestötutkimuslaitos, Katsauksia E 30. Helsinki: Väestöliitto.
- PARVIAINEN, HEIKKI. 2003. *Kansainvälinen adoptio toiminta Suomessa vuosina 1970-2000*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja E 15/2003. Helsinki: Väestöliitto.
- PULMA, PANU & OIVA TURPEINEN. 1987. *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- PYLKKÄNEN, ANU. 1995. "Substitute Children and Adoption in Finnish Legal History." *Scandinavian Journal of History* 20:2, 129-140.
- PYLKKÄNEN, ANU. 2012. *Vaihtoehto avioliitolle*. Tampere: Vastapaino.
- REAMER, FREDERIC G. & DEBORAH H. SIEGEL. 2007. "Ethical Issues in Open Adoption. Implications for Practice." *Families in Society. The Journal of Contemporary Social Services* 88:1, 11-18.
- RIBBENS MCCARTHY, JANE, ROSALIND EDWARDS & VAL GILLIES. 2003. *Making Families. Moral Tales of Parenting and Step-Parenting*. Durham: Sociology Press.
- RITALA-KOSKINEN, AINO. 2001. *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperheistä*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38. Helsinki: Väestöliitto.
- SIMMEL, GEORG. 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. Käänt. Kurt H. Wolff. New York: The Free Press.

- SUTINEN, PÄIVI. 2005. *Vanhempansa ja aikuisena uusperheessä*. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/kasva/vk/sutinen/vanhempa.pdf> Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 203. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- STRATHERN, MARILYN. 1995. "Displacing Knowledge. Technology and the Consequences for Kinship." Teoksessa *Conceiving the New World Order*, toim. Faye Ginsburg & Rayna Rapp. Berkeley: University of California Press, 346-363.
- STRATHERN, MARILYN. 2005. *Kinship, Law and the Unexpected. Relatives are Always a Surprise*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAPANINEN, ANNA-MARIA. 2012. *DNA-tutkimus todisteena perhesiteestä maahanmuutossa*. Esitelmä Social Bonds, Institutions and Interaction -seminaarissa Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella 30.11.2012.
- THÉRY, IRÈNE. 1986. "'The Interest of the Child' and the Regulation of the Post-Divorce Family." *International Journal of the Sociology of Law* 14, 341-358.
- TOLLMAN, MARIKA. 2006. *Salainen äitiys. Lapsen adoptioon antaneiden naisten kokemuksia adoptiosta*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Psykologian laitos, Joensuun yliopisto.
- UPEA-PROJEKTIN LOPPURAPORTTI. 2007. Suomen uusperheellisten liitto, julkaisematon raportti.
- VAN KRIEKEN, ROBERT. 2005. "The 'Best Interests of the Child' and Parental Separation. On the 'Civilizing of Parents.'" *Modern Law Review* 68:1, 25-48.
- WROBEL, GRETCHEN MILLER & KRISTIN DILLON. 2009. "Adopted Adolescents. Who and What Are They Curious About?" Teoksessa *International Advances in Adoption Research for Practice*, toim. Gretchen Miller Wrobel & Elsbeth Neil. Chichester: Wiley-Blackwell, 217-244.
- YESILOVA, KATJA. 2009. *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- YOUNG, ALISON HARVISON. 1998. "Reconceiving The Family. Challenging the Paradigm of the Exclusive Family." *The American University Journal of Gender, Social Policy and the Law* 6:3, 505-555.
- YNGVESSON, BARBARA. 2010. *Belonging in an Adopted World. Race, Identity, and Transnational Adoption*. Chicago: The University of Chicago Press.